

SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA BOSHLANG’ICH SINIF O’QUVCHILARINING
SINFDAN TASHQARI MUSTAQIL VA IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH
METODIKASI

Nigmatullayeva Matluba Izatullo qizi
Surxondaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha ta’limni muvofiqlashtirish bo’limi
yetakchi mutaxassisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22702182>

Annotatsiya. Maqolada boshlang’ich sinf o’quvchilarining sinfdan tashqari mustaqil va ijodiy faoliyatini sun’iy intellekt yordamida rivojlantirish metodikasi yoritiladi. Manbalar tahlili va pedagogik modellash asosida mustaqil urinish, maqsadli yordam, tekshirish, ijodiy qayta ishlash va refleksiya bosqichlari taklif etiladi. Mashg’ulot namunalari hamda baholash mezonlari keltiriladi. Ish nazariy-metodik xususiyatga ega.

Kalit so’zlar: boshlang’ich ta’lim, sun’iy intellekt, sinfdan tashqari faoliyat, mustaqillik, ijodkorlik, pedagogik yordam, refleksiya, baholash.

Аннотация. В статье рассматривается методика развития самостоятельной и творческой внеурочной деятельности младших школьников с помощью искусственного интеллекта. На основе анализа источников и педагогического моделирования предложены этапы самостоятельной попытки, целевой помощи, проверки, творческой переработки и рефлексии. Представлены задания и критерии оценивания. Работа носит теоретико-методический характер.

Ключевые слова: начальное образование, искусственный интеллект, внеурочная деятельность, самостоятельность, творчество, педагогическая помощь, рефлексия, оценивание.

Abstract. The article proposes a methodology for supporting primary pupils’ independent and creative extracurricular activities with artificial intelligence. Source analysis and pedagogical modelling inform five stages: independent effort, targeted assistance, verification, creative revision and reflection. Sample tasks and assessment criteria are provided. The study is theoretical and methodological.

Keywords: primary education, artificial intelligence, extracurricular activities, independence, creativity, instructional support, reflection, assessment.

Boshlang’ich ta’limda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish o’quvchining topshiriqni tushunishi, bajarish usulini tanlashi, natijasini tekshirishi va o’z qarorini izohlashi bilan bog’liq. Sinfdan tashqari faoliyat bu ko’nikmalarni bolaning qiziqishi va ixtiyoriy ishtiroki asosida shakllantirish imkonini beradi. Kitobxonlik, fan to’garaklari va kichik loyihalarda o’quvchi bilimini amalda qo’llaydi, hamkorlik qiladi hamda yangi g’oyalarni sinab ko’radi.

Sun’iy intellekt savol, izoh va muqobil g’oyalar yaratishda yordam berishi mumkin. Biroq tayyor javob olish o’quvchining vazifani tushunganini anglatmaydi. Shu sababli metodikaning markaziy masalasi yordam hajmini boshqarish va bolaning shaxsiy hissasini saqlashdir. UNESCO qo’llanmasida insonning faol ishtiroki, yoshga moslik, pedagogik maqsad va ma’lumotlar maxfiyligini hisobga olish zarurligi ta’kidlangan [1].

Maqolaning maqsadi — mustaqil va ijodiy faoliyatni rivojlantiruvchi metodik ketma-ketlik hamda baholash mezonlarini taklif etish.

Lorena Casal-Otero va hammualliflar maktab ta’limida sun’iy intellekt savodxonligini fanlararo yondashuv asosida rivojlantirish, o’quv natijalarini baholash va o’qituvchilarni metodik loyihalashga jalb etish zarurligini ko’rsatgan [2]. Ushbu xulosalar sun’iy intellektni kitobxonlik, matematika va ijodiy topshiriqlar bilan bog’lash uchun asos bo’la oladi. Biroq umumiy maktab ta’limiga oid tavsiyalar boshlang’ich yoshga moslashtirilishi kerak.

UNESCOning o’quvchilar uchun kompetensiyalar doirasida sun’iy intellektning etik jihatlar va inson manfaatlariga xizmat qilishi yoritiladi [3]. O’qituvchilar uchun doira esa texnologik bilimlarni pedagogik faoliyat va kasbiy rivojlanish bilan bog’laydi [4]. Mazkur maqolada manbalarni qiyoslash, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish usullari qo’llanildi. Tajriba-sinov o’tkazilmagan; ishlab chiqilgan topshiriqlar amaliyot uchun taklifdir. Asosiy faraz shuki, dastlabki mustaqil urinish va keyingi tahrirni qayd etish o’quvchining hissasini kuzatish imkonini beradi.

Taklif etilayotgan model “mustaqil urinish — maqsadli yordam — tekshirish — ijodiy qayta ishlash — refleksiya” ketma-ketligiga asoslanadi. Yordam o’quvchining ehtiyojiga mos belgilanadi: dastlab yo’naltiruvchi savol, zarurat bo’lsa qisqa ishora, undan keyin o’xshash misol beriladi. Topshiriqning tayyor javobini taqdim etish bolaning mustaqil faoliyatini kuzatishni qiyinlashtiradi.

Birinchi bosqich — mustaqil urinish. O’quvchi vazifani tushunib, dastlabki reja, g’oya, chizma yoki yechim yaratadi. O’qituvchi ishning boshlang’ich nusxasini saqlaydi. Bu material yakuniy natija bilan taqqoslashga va o’quvchi qanday o’zgarish kiritganini aniqlashga xizmat qiladi.

Ikkinchi bosqich — maqsadli yordam. O’quvchi qaysi jihatda qiynalayotganini izohlaydi. Masalan, hikoyadagi voqeani davom ettirish yoki masala savolini aniqlashtirish uchun yordam so’raydi. So’rov o’qituvchi nazoratida tuziladi. Unda vazifa, zarur yordam turi va “tayyor javob bermaslik” sharti ko’rsatiladi.

Uchinchi bosqich — tekshirish. Olingan taklif topshiriqqa mosligi bo’yicha baholanadi. Faktlar darslik yoki kuzatuv bilan, hisoblashlar qayta hisoblash orqali tekshiriladi. Ijodiy g’oyalar esa mantiqiylik, mavzuga moslik va qahramon harakatlarining izchilligi asosida ko’rib chiqiladi. Sun’iy intellekt izohi ham xato bo’lishi mumkinligi tushuntiriladi.

To’rtinchi bosqich — ijodiy qayta ishlash. O’quvchi tanlangan variantga o’z fikrini qo’shadi, yangi yechim yaratadi yoki dastlabki mahsulotini tahrir qiladi. “Men nimani o’zgartirdim va nima uchun?” savoliga javob beradi. O’zgarish faqat so’z almashtirish bilan cheklanmay, mazmunni yaxshilashga xizmat qilishi lozim.

Beshinchi bosqich — refleksiya. O’quvchi ishini taqdim etib, mustaqil bajargan qismi, olgan yordami va tekshirgan jihatini ko’rsatadi. So’ng o’xshash kichik vazifani sun’iy intellektsiz bajaradi. Shu orqali vosita bilan yaratilgan mahsulot hamda o’quvchining o’zi egallagan ko’nikma alohida kuzatiladi.

“Hikoyaning boshqa yakuni”. Kitobxonlik to’garagida o’quvchilar o’qilgan hikoyaga yangi yakun yozadilar. O’qituvchi sun’iy intellektdan tayyor matn emas, voqeani rivojlantirishga yordam beradigan uchta savol tuzishni so’raydi. Bolalar savollar asosida matnini qayta ko’rib chiqadi. Muhokamada voqealar bog’liqligi, qahramon qarori va o’quvchi qo’shgan g’oya baholanadi.

“Masala muallifi”. O‘quvchi kutubxonadagi kitoblar yoki ko‘rgazmadagi rasmlar haqida masala tuzadi. Sun‘iy intellektdan shartda yetishmayotgan yoki ortiqcha ma’lumotni aniqlashga yordam so‘raladi. Bola masalani mustaqil yechadi, sherigi esa shart va savolning mosligini tekshiradi. Yakunda muallif tahrirlangan masalani va kiritgan o‘zgarishining sababini taqdim etadi.

“Maktabimiz uchun foydali g‘oya”. Guruhlar qog‘oz sarfini kamaytirish yoki sinf kutubxonasini tartibga keltirish muammosini tanlaydi. Avval o‘z takliflarini yozadi. Sun‘iy intellektdan variantlarni taqqoslashga yordam beradigan savollar olinadi. Bolalar takliflarni bajarish imkoniyati, kerakli jihozlar va foyda asosida baholab, plakat yoki qisqa reja tayyorlaydi. Har bir bola shaxsiy hissasini izohlaydi.

Baholash olti mezonni qamrab oladi: mustaqil boshlash; yordamga ehtiyojni ifodalash; tanlovni asoslash; ijodiy hissa; tekshirish; refleksiya. Har bir mezon “mustaqil bajardi”, “yo‘naltiruvchi yordam bilan bajardi” yoki “qo‘shimcha yordam zarur” tarzida qayd etiladi. Baholashning vazifasi keyingi pedagogik yordamni rejalashtirishdir.

Har bir mashg‘ulotda dastlabki mustaqil urinish uchun vaqt ajratish, sun‘iy intellektdan olinadigan yordam turini oldindan belgilash va yakuniy tahrirni izohlash tavsiya etiladi. O‘qituvchi tanlangan vositaning yosh cheklovlari va foydalanish shartlarini tekshirishi, tayyorlangan materialni bolalarga ko‘rsatishdan oldin ko‘rib chiqishi zarur.

Bolalarning ism-familiyasi, manzili, telefon raqami va boshqa shaxsiy ma’lumotlari xizmatga kiritilmaydi. Qurilmasi bo‘lmagan o‘quvchi uchun umumiy ekran yoki bosma material taqdim etiladi. Ota-onalarga bolaning o‘rniga ishni bajarish emas, uning savol berishi va izlanishini qo‘llab-quvvatlash tavsiya qilinadi.

Taklif etilgan metodika o‘quvchining fikrlashi, tanlovi va mualliflik hissasini faoliyat markaziga qo‘yadi. Dastlabki urinish, maqsadli yordam, tekshirish, ijodiy qayta ishlash va refleksiyani bog‘lash yordam hajmini boshqarish hamda bolaning rivojlanishini kuzatishga xizmat qilishi mumkin. Biroq metodikaning samaradorligi empirik tasdiqlangan natija sifatida talqin qilinmaydi. Uni tajriba-sinovdan o‘tkazishda o‘xshash murakkablikdagi boshlang‘ich va yakuniy mustaqil topshiriqlar, portfel materiallari hamda pedagogik kuzatuvlardan foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Miao F., Holmes W. Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO, 2023. DOI: 10.54675/EWZM9535.
2. Casal-Otero L., Catala A., Fernández-Morante C., Taboada M., Cebreiro B., Barro S. AI literacy in K–12: a systematic literature review // International Journal of STEM Education. 2023. Vol. 10. Article 29. DOI: 10.1186/s40594-023-00418-7.
3. Miao F., Shiohira K., Lao N. AI competency framework for students. Paris: UNESCO, 2024. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391105>
4. Miao F., Cukurova M. AI competency framework for teachers. Paris: UNESCO, 2024. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391104>